

Žemės ūkio paskirties žemės naudojimo tendencijos nenašių žemių savivaldybėse

Edita Abalikštienė,

Pranas Aleknavičius

*Aleksandro Stulginskio universitetas,
Universiteto g. 10,
LT-53361 Akademija, Kauno r.
El. paštas: abalikstiene@gmail.com*

*Aleksandro Stulginskio universitetas,
Studentų g. 11,
LT-53361 Akademija, Kauno r.
El. paštas: pranas.aleknavicius@gmail.com*

Straipsnyje nagrinėjama žemės ūkio veiklai naudojamų teritorijų raida nenašių žemių savivaldybėse. Atliekant tyrimus pasirinktos savivaldybės, kuriose vidutinis žemės našumas įvertintas mažiau nei 37 našumo balais (t. y. dirvožemių ūkinė vertė įvertinta tiek pat, kiek vertinami smėlio ir žvyro dirvožemiai arba nuardyti dirvožemiai). Iš 52 šalies kaimiškųjų savivaldybių mažiau nei 37 balais įvertintos 18 savivaldybių žemės. Be to, tokio našumo žemės yra ir 18 kitų savivaldybių, 48 seniūnijose. Tyrimui pasirinkta 12 Rytų Lietuvos administracinių vienetų (Molėtų, Utenos, Zarasų, Ignalinos, Trakų, Vilniaus, Šalčininkų, Švenčionių, Varėnos, Lazdijų rajonai ir Elektrėnų bei Druskininkų savivaldybės) ir 5 Vakarų Lietuvos administraciniai vienetai (Šilutės, Šilalės, Telšių, Plungės rajonai ir Rietavo savivaldybė). Apie 32 % šalies agrarinių teritorijų dėl nenašių žemių turi mažiau palankias ūkininkavimo sąlygas nei kitos šalies vietovės. Jose deklaruojama tik 72 % statistinių žemės ūkio naudmenų ploto (likusiose vietovėse – 87 %), vidutinis žemės sklypo dydis mažesnis 10–30 %, vidutinis ūkio dydis mažesnis apie 2 kartus, ploto vienetu gaunama apie 40 % mažiau augalininkystės produkcijos.

Raktažodžiai: nenaši žemė, žemės naudojimas, ūkis, žemės ūkio naudmenos

ĮVADAS

Lietuvos regionų skirtumai gana ryškūs, juos lemia gamtinių, socialinių ir ekonominių veiksnių, tradicijų ir kt. įvairovė. Šie veiksniai turi tiesioginės arba netiesioginės įtakos derlingumui, darbo našumui, pajamoms ir, galiausiai, gyvenimo kokybei konkrečiame regione. Regionuose, kuriuose mažėja pajamos iš žemės ūkio veiklos, būtina remti žemės ūkio veiklą, kartu siekiant apsaugoti aplinką ir išsaugoti pačias kaimo vietoves. Prie mažiau palankių ūkininkauti vietovių priskiriamos vietovės, kuriose dėl mažo žemės derlingumo žemės ūkio veikla yra nuostolinga ir kuriose kaimo gyventojų tankumas mažesnis už šalies vidurkį arba mažėja kaimo bendruomenių gyvybingumas.

Sąvoka „Nenaši žemė“ nėra apibrėžta Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose. Dažniausiai ši sąvoka siejama su žemės savybe išauginti augalininkystės produkciją. Augalijos produktyvumą lemia dirvožemių genetinės grupės, jų granulimetrinė sudėtis, agrocheminės savybės, drėgmės kiekis. Įvairios

granulimetrinės sudėties dirvožemiai pagal gaunamos žemės ūkio produkcijos kiekį skiriasi iki 4 kartų. Augalininkystės produkcijos gaunama maždaug 1,5–2 kartus mažiau vidutiniškai ir smarkiai erduotuose dirvožemiuose, nei erozijos nepaliestuose plotuose. Normalaus įmirkimo dirvožemiuose daugelio žemės ūkio augalų produkcijos gaunama 1,3–1,5 karto daugiau, palyginti su glėjiškais, ir apie 2–3 kartus daugiau nei glėjiniuose (Vaičys, Mažvila, 2009).

Norint pagerinti žemės išteklių naudojimo efektyvumą ūkininkų ūkiuose tikslinga: transformuoti mažai našias pievas ir ganyklas į ariamąją žemę; plėtoti šieno gamybą daugiamečių žolių pasėliuose; tobulinti žemės ūkio augalų pasėlių struktūrą; auginti labiau pelningus žemės ūkio augalus; taikyti racionalias sėjomainas; laikytis agrotechnikos reikalavimų; racionaliau taikyti agrotechnikos priemones (Kazakevičius, 2011).

P. Aleknavičius nurodo, kad šalyje vykstantys procesai, turintys įtakos kaimo ir žemės ūkio plėtrai, yra: kaimo gyventojų skaičiaus bei žemės ūkio

naudmenų ploto mažėjimas ir ūkinių struktūrų transformacija. Šie procesai atskiruose šalies regionuose vyksta netolygiai. Daugiausia probleminių arealų yra Rytų Lietuvos regione (Aleknavičius, 2007). Probleminiuose arealuose dažniau apleidžiamos žemės ūkio paskirties žemės. P. Pointereau, F. Coulon, P. Girard, M. Lambotte, T. Stuczynski, V. Sanchez Ortega, A. Del Rio (2008) nurodo, kad žemės apleidimo priežastimis gali būti: gamtiniai veiksniai (sklypo nuolydis, žemės kokybė, reljefas), socialiniai (migracija), demografiniai veiksniai (senyvas ūkininkų amžiaus, mažas gimstamumas), ekonominiai veiksniai (rizika dėl žemės ūkio produkcijos paklausos, padidėjusios išteklių kainos, per mažos išmokos), istoriniai veiksniai (smulki žemėnauda, kolektyvinės žemės ūkio sistemos griūtis), žemės perleidimo problemos ir kt.

A. Aleknavičius ir P. Aleknavičius, išnagrinęję žemės naudojimo intensyvumą 2008–2009 m., nustatė, kad žemės naudojimo intensyvumo indeksas vidutiniškai Lietuvoje sudaro 0,62, o nepalankiose ūkininkauti vietovėse – 0,40, Molėtų ir Zarasų rajonuose – 0,17 (Aleknavičius A., Aleknavičius P., 2010).

I. Kriščiukaitienė, A. Galnaitytė ir kiti autoriai, vertindami paramą ūkiams, esantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, pažymi, kad mažiau tokiose vietovėse vertėtų imtis ne tik pajamų praradimo kompensavimo, bet ir struktūrinių pertvarkymų priemonių arba išmokas sieti su ūkių restruktūrizavimu (Kriščiukaitienė, Tamošaitienė, Andrikiene, 2006; Kriščiukaitienė, Galnaitytė, 2008; Kriščiukaitienė, Galnaitytė, Jedik, Meyers, 2009). L. Xu ir W. Xiudong pabrėžė, kad būtina tobulinti esamas sistemas ir mechanizmus (2007). P. Aleknavičius teigia, kad dabartinė žemės ūkio politika tobulintina siekiant per kuo trumpesnę laikotarpį sukurti žemę efektyviai naudojančius ir konkurencingus ūkius. Būtina suformuluoti ar papildyti teisės aktuose nustatytus reikalavimus racionalių žemėnaudų formavimui ir jų laikytis rengiant žemėtvarkos projektus (Aleknavičius, 2012).

Tyrimo tikslas – nustatyti žemės ūkio teritorijų naudojimo tendencijas savivaldybėse, kuriose vyrauja nenašios žemės.

Tyrimo naujumas – remiantis statistiniais duomenimis, atliktas nenašių žemių naudojimo būklės savivaldybių lygmeniu įvertinimas.

Nenašių žemių optimalus panaudojimas yra svarbi ne tik mokslinė, bet ir praktinė problema.

Rengiant bendruosius planus, žemėtvarkos schemas, kaimo plėtros žemėtvarkos projektus, kitus agrarinių teritorijų specialiuosius planus būtina turėti mokslškai pagrįstus metodinius reikalavimus: kaip įvertinti esamą žemės naudmenų struktūrą ir žemės ūkio naudmenų būklę, kaip suplanuoti ir racionaliausiai panaudoti teritoriją.

TYRIMO METODIKA

Tyrimo tikslui ir keliamiems uždaviniams pasiekti buvo taikomi informacijos paieškos, sisteminimo, kartografinės medžiagos bei statistinių duomenų analizės, mokslinės ir metodinės literatūros analizės, lyginamosios analizės ir apibendrinimo metodai. Pagrindiniai duomenys tyrimui buvo gauti iš Lietuvos statistikos departamento, Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybės įmonės Registrų centro, Valstybės įmonės Valstybės žemės fondo.

TYRIMO REZULTATAI

Šalies teritorijos zonavimas pagal ūkininkavimo sąlygas pateiktas Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane*. Siekiant racionalaus žemės naudojimo, bendrajame plane numatoma suderinti ūkių pagrindines gamybos šakas su gamtines sąlygas geriausiai atitinkančia agrarinės veiklos specializacija. Įvertinus Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane numatytas agrarinių teritorijų diferenciacijos zonas pagal žemės ūkio gamybos specializaciją nustatyta, kad nenašios žemės vyrauja I (Pietryčių Lietuvos) ir VI (Žemaitijos kalvyno) zonose.

Vertinant pagal vidutinį žemės našumą (žr. pav.) nustatyti administraciniai vienetai su vyraujančiomis nenašiomis žemėmis (vidutinis žemės našumas – iki 37 balų).

Žemės ūkio raidos tendencijų tyrimas atliktas parinkus dvi nenašių žemių grupes:

I grupė – 12 Rytų Lietuvos administracinių vienetų (Molėtų, Utenos, Zarasų, Ignalinos, Trakų, Vilniaus, Šalčininkų, Švenčionių, Varėnos, Lazdijų rajonai ir Elektrėnų bei Druskininkų savivaldybės);

* Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 110-4852.

1 lentelė. Žemės ūkio paskirties žemės naudojimas priklausomai nuo žemės našumo

Table 1. Use of agricultural land based on soil productivity

Nr. No.	Rodikliai Indices	Nenašių žemių savivaldybės In municipalities with unproductive land			Kitos savivaldybės In other municipalities	Iš viso Lietuvoje Total in Lithuania
		I grupė Group I	II grupė Group II	Iš viso Total		
1.	Žemės ūkio paskirties žemės plotas (2013 01 01) tūkst. ha <i>Area of agricultural land on 01.01.2013, thous. ha</i>	748,11	365,51	1 113,62	2 832,48	3 946,10
2.	Iš jo žemės ūkio naudmenos <i>Agricultural crops</i>					
	tūkst. ha / thous. ha	562,57	293,76	856,33	2 497,88	3 354,21
	proc. / percent	75,20	80,37	76,90	88,19	85,00
2.1	Deklaruota 2012 m. <i>Crops declared in 2012</i>					
	tūkst. ha / thous. ha	353,93	261,35	615,28	2 167,70	2 782,98
	proc. / percent	62,91	88,97	71,85	86,78	82,98
3.	Vidutinis žemės sklypo dydis ha <i>Average size of land plot, ha</i>					
	bendro ploto / Total area	2,63	2,97	2,73	3,02	2,93
	žemės ūkio naudmenų <i>Agricultural crops</i>	2,06	2,50	2,20	2,64	2,52
	ariamosios žemės / Arable land	1,48	2,01	1,65	2,37	2,17
4.	Vidutinis ūkio dydis (vieno ūkio' naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas) ha: <i>Average farm size (area of agricultural crops used by one farm), ha:</i>					
	pagal 2010 m. Visuotinio žemės ūkio surašymo duomenis <i>by Agricultural Census Data of 2010</i>	8,2	11,3	9,2	16,6	13,8
	pagal 2012 m. žemės ūkio naudmenų deklaravimo duomenis <i>by Agricultural Land Declaration Data of 2012</i>	10,06	12,84	11,09	20,77	17,43
	pagal 2013 01 01 žemės apskaitos duomenis (tik ūkininkų ūkiams) <i>by Land Records (only farmers' farms) on 01.01.2013</i>	12,03	14,90	13,06	23,00	19,74
5.	Bendroji žemės ūkio produkcija iš viso 2011 m. mln. Lt <i>Gross agricultural production total in 2011, LTL mln.</i>	882,42	623,25	1 505,67	6 621,73	8 127,40
	tenka 1 ha deklaruotų žemės ūkio naudmenų Lt <i>per 1 ha of declared agricultural crops, LTL</i>	2 385	2 495	2 447	3 055	2 920
5.1	Iš jos – augalininkystės produkcija iš viso 2011 m. mln. Lt <i>Crop production total in 2011, LTL mln.</i>	383,98	301,12	685,10	4 139,45	4 824,55
	tenka 1 ha deklaruotų žemės ūkio naudmenų Lt <i>per 1 ha of declared agricultural crops, LTL</i>	1 152	1 085	1 113	1 910	1 734

Šaltinis: VĮ Registrų centras, Nacionalinė mokėjimo agentūra, Statistikos departamentas / Source: SE Centre of Registers, National Payment Agency, Department of Statistics

2 lentelė. Žemės fondo pagrindinių kategorijų pokyčiai Lietuvoje 2003–2012 m.

Table 2. Changes in the main land fund categories in Lithuania in the period 2003–2012

Rodikliai Indices	Nenašių žemių savivaldybės Municipalities of unproductive land			Kitos savivaldybės Other mu- nicipalities	Iš viso Lietuvoje Total in Lithua- nia
	I grupė Group I	II grupė Group II	Iš viso Total		
Žemės ūkio paskirties žemės plotas tūkst. ha Agricultural land area, thous. ha					
2004 01 01	808,81	366,52	175,33	2 785,66	3 960,99
2013 01 01	803,56	365,52	1169,08	2 777,02	3 946,10
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	-5,25	-1,00	-6,25	-8,64	-14,89
proc. / percent	-0,65	-0,27	-0,53	-0,31	-0,38
Miškų ūkio paskirties žemės plotas tūkst. ha Forest land area, thous. ha					
2004 01 01	671,05	164,35	835,40	1 132,47	1 967,87
2013 01 01	668,97	168,38	837,35	1 138,61	1 975,96
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	-2,08	+4,03	+1,95	+6,14	+8,08
proc. / percent	-0,31	+2,46	+0,23	+0,54	+0,41
Kitos paskirties žemės plotas tūkst. ha Land of other destination area, thous. ha					
2004 01 01	78,48	27,74	106,22	274,80	381,02
2013 01 01	78,46	26,72	105,18	280,79	385,97
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	-0,02	-1,02	-1,04	+5,99	+4,95
proc. / percent	-0,02	-3,68	-0,98	+2,18	+1,30
Kitų kategorijų* žemės plotas tūkst. ha Land of other categories* area, thous. ha					
2004 01 01	80,51	40,90	121,41	95,82	217,23
2013 01 01	87,84	41,83	129,67	92,31	221,98
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	+7,13	+0,93	+8,26	-3,51	+4,75
proc. / percent	+9,11	+2,7	+6,80	-3,66	+2,19

Pastaba: * kitų kategorijų žemė – vandens ūkio ir konservacinės paskirties bei laisvo fondo žemė

Note: * Land of other categories – land of water basins, conservation destination and free fund

Šaltinis: VĮ Valstybės žemės fondas / Source: SE State Land Fund

vidutiniškai sumažėjo 0,57 %, o kitose savivaldybėse – tik 0,09 %. Ekstensyviai naudojamų teritorijų plotai (miškų ūkio, vandens ūkio, konservacinės paskirties ir laisvo valstybinio fondo žemė), priešingai, per tą patį laikotarpį nenašių žemių savivaldybėse padidėjo 1,07 %, o likusiose savivaldybėse – 0,21 %. Tuo paaiškinamas ir didesnis savivaldybių su der-

lingomis žemėmis žemės naudojimo stabilumas. Nenašių žemių savivaldybėse vyksta intensyvesni žemės naudojimo pokyčiai, todėl galima planuoti didesnės apimties jų konversiją kitai nei buvo veiklos kryptis ir / ar žemės naudojimo būdai.

Tikslesnius ir detalesnius teritorijų, naudojamų žemės ūkio veiklai, pokyčius Lietuvoje per ilgesnį

laikotarpį galima nustatyti vadovaujantis žemės fondo apskaita pagal žemės naudmenas. Žemės ūkio naudmenų ploto kitimas priklauso nuo žemės dirbimo ir naudojimo intensyvumo (žemę naudojant pasėliams, ganymui ir šienavimui kartu gerinamos dirvožemio savybės), natūralių gamtinių procesų (savaiminis žemės apaugimas krūmais ir medžiais, supelkėjimas) ir sausinamosios melioracijos darbų, kurių metu atkuriami buvusių žemės ūkio naudmenų plotai, sudaromos sąlygos intensyvesniam žemės dirbimui.

Atliktas žemės ūkio paskirties žemėje esančių žemės ūkio naudmenų pokyčių palyginimas pagal žemės apskaitos duomenis (3 lentelė).

2003–2004 m. nenašų žemių savivaldybėse laikinai nenaudojamų (apleistų) žemės ūkio naudmenų plotas siekė vidutiniškai 36 % visų (statistinių) žemės ūkio naudmenų, o kitose savivaldybėse – 22 %.

Tai sudarė galimybę intensyvinant žemės naudojamą nenašų žemių savivaldybėse sparčiau grąžinti žemės ūkio veiklai apleistas žemės ūkio naudmenas ir padidinti naudojamos žemės plotus. Per 2004–2010 m. laikotarpį nenašų žemių savivaldybėse naudojamų žemės ūkio naudmenų didėjimo procentas (1,5 % per metus) buvo beveik lygus likusių savivaldybių šių žemių padidėjimo procentui (1,6 % per metus), o per pastaruosius 2 metus (2011–2012) nenašiose žemėse šis žemės ūkio naudmenų plotų didėjimo procesas buvo dar aktyvesnis (atitinkamai 2,5 ir 1,6 % per metus).

Žemės naudojimo pokyčiai yra susiję su žemės ūkio veiklos subjektų skaičiaus kitimu (statistiniai duomenys pateikti 4 lentelėje). Galima daryti išvadą, jog nenašų žemių savivaldybėse ūkių mažėjimo

3 lentelė. Žemės ūkio paskirties žemėje esančių žemės ūkio naudmenų pokyčiai našių ir kitų žemių savivaldybėse 2003–2012 m.

Table 3. Changes of agricultural crops growing on agricultural land in the municipalities of productive and other land over the period 2003–2012

Rodikliai <i>Indices</i>	Duo- menų šaltinis <i>Source of data</i>	Nenašų žemių savivaldybės <i>Municipalities of unpro- ductive land</i>			Kitos savi- valdybės <i>Other mu- nicipalities</i>	Iš viso Lietuvoje <i>Total in Lithuania</i>	
		I grupė <i>Group I</i>	II grupė <i>Group II</i>	Iš viso <i>Total</i>			
Statistinių žemės ūkio naudmenų plotas tūkst. ha <i>Statistical agricultural crops area, thous. ha</i>	VI Registrų centras <i>SE Centre of Registers</i>	2004 01 01	613,11	295,53	908,64	2 459,32	3 367,96
2011 01 01		608,21	296,39	904,60	2 456,01	3 360,61	
2013 01 01		608,58	293,76	902,34	2 456,38	3 358,72	
Pokyčiai per 2004–2010 m. <i>Changes over 2004–2010</i>							
tūkst. ha / <i>thous. ha</i>		-4,90	+0,86	-4,04	-3,31	-7,35	
proc. / <i>percent</i>		-0,8	+2,9	-0,41	-0,13	-0,22	
Pokyčiai per 2011–2012 m. <i>Changes over 2011–2012</i>							
tūkst. ha / <i>thous. ha</i>		+0,37	-2,63	-2,26	+0,37	-1,89	
proc. / <i>percent</i>		+0,06	-0,89	-0,25	+0,02	-0,06	
Naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas tūkst. ha <i>Used land of agricultural crops area, thous. ha</i>		Visuotinio žemės ūkio surrašymo duomenys <i>Agricultural Census data</i>	2003 m.	337,48	244,25	581,73	1 909,22
2010 m.	383,02		260,88	643,90	2 120,44	2 764,34	
Pokyčiai per 2003–2010 m. <i>Changes over 2003–2010</i>							
tūkst. ha / <i>thous. ha</i>	+45,54		+16,63	+62,17	+211,22	+273,39	
proc. / <i>percent</i>	+13,5		+6,8	+10,5	+11,1	+11,0	

3 lentelė. (Tęsinys)
Table 3. (Continued)

Rodikliai <i>Indices</i>	Duomenų šaltinis <i>Source of data</i>	Nenašių žemių savivaldybės <i>Municipalities of unpro- ductive land</i>			Kitos savi- valdybės <i>Other mu- nicipalities</i>	Iš viso Lietuvoje <i>Total in Lithuania</i>	
		I grupė <i>Group I</i>	II grupė <i>Group II</i>	Iš viso <i>Total</i>			
Deklaruojamų žemės ūkio naudmenų plotas tūkst. ha <i>Declared agricultural crops area, thous. ha</i>	Nacionalinė mokėjimo agentūra <i>National Payment Agency</i>	2004 m.	354,56	243,58	598,14	1 986,70	2 584,84
2010 m.		362,36	253,24	615,60	2 070,47	2 686,07	
2012 m.		384,83	261,35	646,18	2 137,10	2 783,28	
Pokyčiai per 2004–2010 m. <i>Changes over 2004–2010</i>							
tūkst. ha / <i>thous. ha</i>		+7,80	+9,66	+17,46	+83,77	+101,23	
proc. / <i>percent</i>		+2,2	+4,0	+2,9	+4,2	+3,9	
Pokyčiai per 2011–2012 m. <i>Changes over 2011–2012</i>							
tūkst. ha / <i>thous. ha</i>		+22,47	+8,11	+30,58	+66,63	+97,21	
proc. / <i>percent</i>		+6,2	+3,2	+5,0	+3,2	+3,6	

4 lentelė. Žemės ūkio produkciją auginančių ūkių skaičiaus pokyčiai našių ir kitų žemių savivaldybėse 2003–2012 m.

Table 4. Changes in the number of farms growing agricultural production in the municipalities of productive and other land over the period 2003–2012

Rodikliai <i>Indices</i>	Nenašių žemių savivaldybės <i>Municipalities of unproductive land</i>			Kitos savi- valdybės <i>Other muni- cipalities</i>	Iš viso Lietu- voje <i>Total in Lithua- nia</i>
	I grupė <i>Group I</i>	II grupė <i>Group II</i>	Iš viso <i>Total</i>		
Stambesnių kaip 1 ha ūkių skaičius pagal Visuotinio žemės ūkio surašymo duomenis <i>Number of larger than 1 ha farms by Agricultural Census Data</i>					
2003	57 830	27 600	85 430	186 681	272 111
2010	47 227	23 203	70 430	129 483	199 913
Pokyčiai per 2003–2010 m. <i>Changes over 2003–2010</i>					
ūkių skaičius / <i>number of farms</i>	-10 603	-4 397	-15 000	-57 198	-72 198
proc. / <i>percent</i>	-18,3	-15,9	-17,6	-30,6	-26,5
Žemės ūkio naudmenas ir pasėlius deklaruojančių ūkių skaičius / <i>Number of farms declaring agricultural crops</i>					
2007	47 705	22 922	70 627	127 067	197 694
2012	36 902	20 138	57 040	100 855	157 895
Pokyčiai per 2007–2012 m. <i>Changes over 2007–2012</i>					
ūkių skaičius / <i>number of farms</i>	-10 803	-2 784	-13 587	-26 212	-39 799
proc. / <i>percent</i>	-22,6	-12,1	-19,2	-20,6	-20,1

Šaltiniai: Statistikos departamentas; Nacionalinė mokėjimo agentūra

Sources: Department of Statistics; National Payment Agency

sparta, palyginti su kitomis kaimo vietovėmis Lietuvoje, yra lėtesnė. Tai gali būti susiję su tuo, jog našesnių žemių savivaldybėse vyksta aktyvus ūkių stambėjimo procesas, ypač pasinaudojant ekonomine parama pasitraukiantiems iš prekinės žemės ūkio gamybos. Nenašių žemių savivaldybėse santykinai daugiau išlikę natūrinių arba pusiau natūrinių ūkių su tradicinio ūkininkavimo elementais. Iš visų ūkių apie 1/5 yra smulkieji ūkiai, nedeklaruojantys žemės ūkio naudmenų ir pasėlių. Didesni neigiami pokyčiai yra I (Rytų Lietuvos) nenašių žemių savivaldybių grupėje, kur nustatytas spartesnis kaimo gyventojų senėjimas ir jų skaičiaus mažėjimas.

Atlikus savivaldybių ūkiuose žemės ūkio augalų plotų pasiskirstymo ir pokyčių analizę, nustatyta, jog nenašių žemių savivaldybės pasižymi santykinai didesniais pašarinių augalų plotais: naudojamos pievos ir ganyklos (2012 m. statistiniais duomenimis) sudaro 13,0 % žemės ūkio naudmenų (be sodų), o likusioje žemėje, tinkamoje (potencialiai galimoje)

naudoti pasėliams, kultūrinės ganyklos ir daugiamečių žolių pasėliai sudaro 60,2 %, kitose savivaldybėse šie rodikliai apie du kartus mažesni – atitinkamai 5,3 % ir 30,5 % (5 lentelė). Tai lemia gamtinės sąlygos ir ūkininkavimo tradicijos.

Remiantis tyrimo duomenimis, taip pat galima daryti išvadą, jog nenašių žemių savivaldybėse, ypač Pietryčių Lietuvos smėlingose lygumose (I grupė), auginama daugiau grūdinių augalų, o Vakarų Lietuvos savivaldybėse (II grupė) – daugiau žolinių, pašarinių augalų. Tai rodo, jog būtina diferencijuoti nenašių žemių savivaldybių teritorijų tvarkymo planavimą ir paramos teikimą ūkinei prioritetinei veiklai atsižvelgiant į skirtingas ūkininkavimo sąlygas.

Nustatyta žemės ūkio naudmenų ir pasėlių struktūros priklausomybė nuo dirvožemio, reljefo ir kitų sąlygų yra palyginti inertiška, sunkiai pakeičiama. Pavyzdžiui, nenašių žemių savivaldybėse santykinis intensyviems, daug darbo sąnaudų arba

5 lentelė. Naudojamų žemės ūkio naudmenų (be sodų) struktūra nenašių žemių ir kitų savivaldybių ūkiuose 2012 m. %

Table 5. The structure of agricultural crop land (without orchards) in the farms of municipalities with unproductive land and others in 2012, %

Rodikliai Indices	Nenašių žemių savivaldybės Municipalities of unproductive land			Kitos savivaldybės Other municipalities	Iš viso Lietuvoje Total in Lithuania
	I grupė Group I	II grupė Group II	Iš viso Total		
I. Žemės ūkio naudmenos (be sodų): Land of agricultural crops (without orchards):					
potencialiai galima naudoti pasėliams žemė Potential land for agricultural crops	83,9	91,5	87,0	94,7	92,9
pievos ir natūralios ganyklos Meadows and natural pastureland	16,1	8,5	13,0	5,3	7,1
II. Potencialiai galima naudoti pasėliams žemė: Potential land for agricultural crops:					
grūdiniai augalai / Grain crops	40,8	23,5	33,4	52,0	47,9
(iš jų žieminiai rugiai, avižos, griekiai, lubinai) Winter rye, oat, buckwheat, lupin	(32,6)	(17,0)	(27,9)	(9,1)	(9,4)
rapsai / Rape	2,4	2,0	2,2	18,7	10,4
bulvės, daržovės, šakniavaisiai Potatoes, vegetables, root crops	3,0	2,0	2,6	2,6	2,6
daugiametės žolės iki 5 m. Perennial grasses up to 5 m	14,1	57,4	32,6	20,2	20,9
kultūrinės ganyklos / Cultural pastureland	37,9	13,8	27,6	10,3	14,1
kiti pasėliai ir pūdymai Other crops and fallow	1,8	1,3	1,6	2,2	4,1

Šaltinis: Statistikos departamentas / Source: Department of Statistics

mechanizuoto darbo reikalaujantiems augalams priskirtinų pasėlių (grūdinių augalų, rapsų bulvių, daržovių ir šakniavaisių) plotas, skaičiuojant nuo potencialiai galimos naudoti pasėliams žemės, per 8 metų laikotarpį (2004–2012) padidėjo nuo 35,5 iki 38,3 %. Atsikuriant žemės ūkio gamybai

pastebimas intensyvesnis žemės naudojimas priskirčiai produkcijai tinkantiems pasėliams – javams ir rapsams – tiek našių, tiek nenašių žemių savivaldybėse (6 lentelė).

6 lentelėje pateikti analizės duomenys leidžia daryti išvadą, kad:

6 lentelė. Pagrindinių žemės ūkio augalų plotų pokyčiai nenašių žemių ir kitų savivaldybių ūkiuose 2004–2012 m.
Table 6. Changes in the area of the main agricultural crops in the farms of municipalities with unproductive land and others in the period 2004–2012

Rodikliai Indices	Nenašių žemių savivaldybės Municipalities of unproductive land			Kitos savivaldybės Other municipalities	Iš viso Lietuvoje Total in Lithuania
	I grupė Group I	II grupė Group II	Iš viso Total		
Grūdiniai augalai ir rapsai tūkst. ha Grain crops and rape, thous. ha					
2004 m.	86,24	46,67	132,91	876,73	1 009,64
2012 m.	136,68	60,22	196,90	1 279,42	1 476,32
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	+50,44	+13,55	+63,99	+402,69	+466,68
proc. / percent	+58,5	+29,0	+48,1	+45,9	+46,2
Bulvės, daržovės, runkeliai tūkst. ha Potatoes, vegetables, beet roots, thous. ha					
2004 m.	25,66	11,21	36,87	101,75	138,62
2012 m.	9,65	4,78	14,43	51,88	66,31
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	-16,01	-6,43	-22,44	-49,87	-72,31
proc. / percent	-62,4	-57,4	-60,9	-49,0	-52,2
Daugiametės žolės ir kultūrinės ganyklos tūkst. ha Perennial grasses and cultural pasturelands, thous. ha					
2004 m.	168,30	134,62	302,92	567,45	870,37
2012 m.	164,81	167,91	332,72	602,71	935,43
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	-3,49	+33,29	+29,80	+35,26	+65,06
proc. / percent	-2,1	+24,7	+9,8	+6,2	+7,5
Kiti pasėliai tūkst. ha Other crops, thous. ha					
2004 m.	2,83	2,51	5,34	39,31	44,65
2012 m.	5,34	2,92	8,26	44,52	52,78
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	+2,51	+0,41	+2,92	+5,21	+8,13
proc. / percent	+88,7	+16,3	+54,7	+13,3	+18,2
Pievos ir natūralios ganyklos tūkst. ha Meadows and natural pastureland, thous. ha					
2004 m.	58,23	33,20	91,53	230,79	322,32
2012 m.	60,69	21,89	82,58	110,87	193,45

6 lentelė. (Tęsinys)
Table 6. (Continued)

Rodikliai Indices	Nenašių žemių savivaldybės Municipalities of unproductive land			Kitos savivaldybės Other municipalities	Iš viso Lietuvoje Total in Lithuania
	I grupė Group I	II grupė Group II	Iš viso Total		
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	+2,46	-11,31	-8,95	-119,92	-128,87
proc. / percent	+4,2	-34,1	-9,8	-52,0	-40,0
Iš viso žemės ūkio naudmenų (be sodų) tūkst. ha Total agricultural crop land (without orchards), thous. ha					
2004 m.	341,36	227,94	569,40	1 816,20	2 385,60
2012 m.	377,17	257,72	634,89	2 089,4	2 724,29
Pokyčiai per 2004–2012 m. Changes over 2004–2012					
tūkst. ha / thous. ha	+35,81	+29,78	+65,49	+273,20	+338,69
proc. / percent	+10,5	+13,1	+11,5	+15,0	+14,2

– bendras naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas ūkiuose didėja. Darytina prielaida, kad tai susiję su ūkių ekonominiu augimu ir Europos Sąjungos parama, gamybinių pajėgumų didėjimu. Per 8 metus naudojamų žemės ūkio naudmenų (be sodų) plotai našių žemių savivaldybėse padidėjo 15,0 %, nenašių žemių savivaldybėse – 11,5 %;

– visose savivaldybėse mažėja pievų ir natūralių ganyklų, taip pat kaupiamųjų pasėlių plotas. Darytina prielaida, kad tam turi įtakos kaimo gyventojų senėjimas ir šeimų, laikančių karves bei kitus ganomus gyvulius, mažėjimas;

– daugiamečių žolių ir kultūrinių ganyklų plotai dėl padidėjusio žemę deklaruojančių asmenų aktyvumo našių žemių savivaldybėse padidėjo 6,2 %, o nenašių žemių savivaldybėse, kur dėl smarkiai sumažėjusio galvijų skaičiaus šių pašarinių plotų poreikis sumažėjo dar daugiau, padidėjo 9,8 %;

– sparčiausiai augantys pasėlių plotai – javai (grūdinės kultūros) ir rapsai: jie našių žemių savivaldybėse padidėjo 45,9 %, nenašių žemių savivaldybėse – 48,1 %. Tai rodo, jog ir nenašiose žemėse vyksta gamybos intensyvėjimo procesai, į tai būtina atsižvelgti planuojant žemės ūkio ir kaimo plėtros raidą: net ir mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse žemės ūkio gamyba turi išlikti prioritetine ūkine veikla, užtikrinančia daugumos kaimo gyventojų užimtumą.

Išsamiau analizuojant savivaldybių rodiklius nustatyta ir kai kurių dirvožemio savybes atitin-

kančių pasėlių ploto mažėjimas. Pvz. lengvos granulimetrinės sudėties žemėms būdingi grūdiniai augalai – žieminiai rugiai, avižos, grikliai, lubinai 2004 m. I grupės nenašiose žemėse sudarė 52 % grūdinių augalų ploto, 2012 m. – 33 %. II grupės nenašiose žemėse žieminiai rugiai, avižos, grikliai, lubinai 2004 m. sudarė 24 %, o 2012 m – 17 % grūdinių augalų ploto.

IŠVADOS

Nenašių žemių savivaldybėse:

1) deklaruojama tik 72 % statistinių žemės ūkio naudmenų (likusiose vietovėse – 87 %), vidutinis žemės sklypo dydis mažesnis 10–30 %, vidutinis ūkio dydis mažesnis apie 2 kartus, ploto vienetu gaunama apie 40 % mažiau augalininkystės produkcijos;

2) ūkių mažėjimo sparta, palyginti su kitomis Lietuvos kaimo vietovėmis, yra lėtesnė. Tai gali būti susiję su tuo, jog našesnių žemių savivaldybėse vyksta aktyvus ūkių stambėjimo procesas, ypač pasinaudojant ekonomine parama pasitraukiantiems iš prekinės žemės ūkio gamybos;

3) santykinai daugiau išlikę natūrinių arba pusiau natūrinių ūkių su tradicinio ūkininkavimo elementais. Iš visų ūkių apie 1/5 yra smulkieji ūkiai, nedeklaruojantys žemės ūkio naudmenų ir pasėlių;

4) auginamų pasėlių sudėtį lemia dirvožemio savybės. Pietryčių Lietuvos smėlingose lygumose

auginama daugiau grūdinių augalų, o Vakarų Lietuvos savivaldybėse – daugiau žolinių, pašarinių augalų;

5) sparčiau mažėja žemės plotai, kuriuose galima intensyvi žmogaus veikla (žemės ūkio paskirties ir kitos paskirties žemė): šie plotai per 9 metus vidutiniškai sumažėjo 0,57 %, o kitose savivaldybėse – tik 0,09 %. Ekstensyviai naudojamų teritorijų plotai (miškų ūkio, vandens ūkio, konservacinės paskirties ir laisvo valstybinio fondo žemė) per 9 metų laikotarpį nenašių žemių savivaldybėse padidėjo 1,07 %, o likusiose savivaldybėse – 0,21 %;

6) dėl vykstančių intensyvesnių žemės naudojimo pokyčių nenašių žemių savivaldybėse galima planuoti didesnės apimties jų konversiją kitai nei buvo ūkinės veiklos kryptiai ir / ar žemės naudojimo būdai.

Gauta 2013 09 10
Priimta 2013 10 07

LITERATŪRA

1. Aleknavičius A., Aleknavičius P. 2010. Žemės ūkio naudmenų ploto pokyčių perspektyvos Lietuvoje. *Vagos: LŽŪU mokslo darbai*. T. 86(39). P. 28–36.
2. Aleknavičius P. 2007. Kaimiškujų teritorijų žemės naudojimo problemos. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14(1). P. 82–90.
3. Aleknavičius P. 2012. Nepriklausomoje Lietuvoje atliktų žemės ūkio paskirties žemės pertvarkymo darbų lyginamoji analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. T. 11(2). P. 246–259.
4. Kazakevičius Z. 2011. Žemės išteklių naudojimo Lietuvos ūkininkų ūkiuose vertinimas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. T. 3(27). P. 94–105.
5. Kriščiukaitienė I., Galnaitytė A. 2008. Paramos įvertinimas ūkiams, esantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. T. 12(1). P. 68–75.
6. Kriščiukaitienė I., Galnaitytė A., Jedik A., Meyers W. H. 2009. Analysis of agricultural policy scenario impacts on Lithuanian agriculture. *Žemės ūkio mokslai*. Vol. 16(3–4). P. 101–112.
7. Kriščiukaitienė I., Tamošaitienė A., Andrikiene S. 2006. Ūkio veiklos modeliavimas ieškant pelningiausių sprendimų. *Žemės ūkio mokslai*. Nr. 1. P. 35–47.
8. Pointereau P., Coulon F., Girard P., Lambotte M., Stuczynski T., Sanchez Ortega V., Del Rio A. 2008. *Analysis of Farmland Abandonment and the Extent and Location of Agricultural Areas that are Actually Abandoned or are in Risk to be Abandoned* [žiūrėta 2013-02-16]. Prieiga per internetą: http://agrienv.jrc.ec.europa.eu/publications/pdfs/JRC46185_Final_Version.pdf
9. Vaičys M., Mažvila J. 2009. The influence of soil characteristics on plant productivity and ecological stability. *Ekologija*. Vol. 55(2). P. 97–104.
10. Xu L., Wang X. D. 2007. Consummating input system and mechanism, pushing forward capacity building for independence innovation in agricultural science and technology. *Issues in Agricultural Economy*. Vol. 3. P. 24–30.

Edita Abalikštienė, Pranas Aleknavičius

TENDENCIES OF AGRICULTURAL LAND USE IN MUNICIPALITIES CONTAINING NON-PRODUCTIVE LAND

Summary

The article deals with the agricultural land use in municipalities containing non-productive land. While conducting research into agricultural tendencies, municipalities, where the average land productivity was assessed by points lower than 37 (i. e. value of soil was assessed in the same way as sand, gravel or destroyed soils are assessed), were selected. Land of 18 municipalities was assessed by points lower than 37, having considered 52 rural municipalities within the country. Moreover, the land of such productivity is found in the other 18 municipalities, 48 elderates. 12 administration units of Eastern Lithuania, namely Molėtai, Utena, Zarasai, Ignalina, Trakai, Vilnius, Šalčininkai, Švenčionys, Varėna, Lazdijai districts and Elektrėnai as well as Druskininkai municipalities and 5 administration units of Western Lithuania, i. e. Šilutė, Šilalė, Telšiai, Plungė districts and Rietavas municipality, were selected. About 32% of agricultural areas in the country due to non-productive land have less favourable conditions for farming than other areas of the country. They declare only 72% of statistical farming land (87% in remaining areas). The average size of the area is smaller than 10–30%; the average size of the farm is twice smaller. Less than 40% of crop production is obtained for an area unit.

Key words: non-productive land, land use, farm, farming lands